

Makale Geliş Tarihi: 12 Aralık 2017

Makale Kabul Tarihi: 6 Şubat 2018

1234 YILI ANONİM SÜRYANİ KRONİĞİ'NDE YERMÜK SAVAŞI (636) İLGİLİ KISIMIN TERCÜME VE TAHLİLİ

UMUT CAN*

ÖZ

Yermük Savaşı 636 yılında İslam ve Bizans orduları arasında yapılmış ve Bizans'ın Ortadoğu'yu kaybetmesi kabilinden son derece önemli sonuçlar yaratmıştır. Bu mühim savaş Arap ve Bizans kaynakları başta olmak üzere birçok historiyoğrafi geleneği tarafından farklı açılardan betimlenmiştir. Bu bağlamda önem taşıyan bir historiyoğrafi geleneği de Süryanice kullanan Hristiyan ruhbanlar tarafından oluşturulmuştur. Yermük Savaşı hakkında bilgiler nakleden Süryani kaynakları arasında ise *1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği* ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Zira bu kronik hem bahis konusu savaş hakkında ayrıntılı sayılabilecek bir anlatım yapmıştır, hem de modern araştırmacılara alternatif bakış açıları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süryani Tarih Yazıcılığı, *1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği*, İslam Tarihi, Bizans Tarihi, Yermük Savaşı.

ABSTRACT

*Battle of Yarmouk (636) in the Chronicle of 1234
Translation and Analysis of the Relevant Passage*

The Battle of Yarmouk was made between the Islamic and Byzantine armies in 636 and created very important consequences for Byzantium to lose the Middle East. This important battle has been described by various historiographical traditions, in particular Arab and Byzantine sources, from different ways. In this context, an important

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Anabilim Dalı.
umutcan976@gmail.com

historiographic tradition was also created by Christian scholars who used Syriac. Among the Syriac sources that transmit information about the Battle of Yarmuk, *1234 Anonymous Syriac Chronicle* has a privileged place. This chronicle gives a detailed account of the battle, but also offers alternative perspectives to the modern researcher.

Keywords: Syriac Historiography, *Chronicle of 1234*, History of Islam, History of Byzantine, Battle of Yarmouk.

Giriş

Süryani literatür geleneğinin başlangıcı İsa'dan önceki yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bu geleneğin önemli bir dalını da tarih yazıcılığı (historiyografi) oluşturmaktadır. Tarih eseri kaleme alan Süryani yazarlar ruhban sınıfına mensup kimselerdir. Onlar, kaleme aldıkları eserlerde yaşadıkları bölgelerin ve dönemin siyasi, iktisadi, sosyal, dini ve kültürel şartlarını tasvir etmişlerdir. Bununla beraber farklı kiliselere mensup çeşitli Süryani cemaatlerin geçmişlerine ilişkin bilgilere de yer vermişlerdir. Bu bağlamda Süryani tarih yazıcılığı, Bizans, Sasaniler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Haçlılar ve Moğollar gibi hanedan ve devletlerin hüküm sürdükleri Doğu Akdeniz Havzası açısından ve Geç Antikçağ ile Ortaçağ dönemleri çerçevesinde önem taşımaktadır.

Süryani literatürünün en verimli dönemi, bir nevi “Altın Çağı” olarak addedilen IV-XIV. yüzyıllar arasındaki dönemdir¹. Tarih yazıcılığı ise VI. yüzyıldan itibaren varlığını hissettirmeye başlamış ve XII. ve XIII. yüzyıllarda zirve noktasına ulaşmıştır². Bunun en temel sebebi Süryani tarihçiliğinin en kıymetli parçaları olarak kabul edilen üç eserin söz konusu bu dönemde yazılmış olmasıdır. Bu eserlerin ilki 1195 yılında Miafizit Süryani Kilisesi patriği Mihayel Rabo'nun (ö. 1199) tarih çalışmasıdır³. Bir diğeri ise aynı kilise bünyesinde Doğu Mafiryanlı⁴ görevi yürüten Bar 'Ebroyo (ö. 1285) tarafından kaleme alınmıştır⁵. Aynı çerçevede ismi zikredilen üçüncü büyük eser ise bu makalenin doğrudan konusunu teşkil eden *1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği*'dir. Eser, adından da anlaşılacağı gibi, Süryani tarih yazıcılığında

¹ Konuya ilişkin detaylar için bk. Zafer Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ: Hristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih*, Divan, İstanbul, 2017, s. 14.

² Süryanice tarih yazıcılığı geleneğinin ilk örneklerine ilişkin değerlendirmeler için bk. Andy Hilken, *The Anonymous Syriac Chronicle up to the Year 1234 and its Sources*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Gent, Gent, 2014, s. 27; Efrem Barsawm, *History of Syriac Literature and Science*, Passaggiata Pres, Pueblo, Colorado, ABD, 2000.

³ 1166-1199 yılları arasında Antakya Süryani Kilisesi'nin patrikliğini yapan Mihayel Rabo'nun yazmış olduğu evrensel tarih çalışması, Süryani literatürünün en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Kendisinden önceki pek çok çalışmayı da içeren ve yaratılıştan kendi zamanına kadar olan olayları aktardığı bu çalışma 1598 yılında Serto alfabesiyle yazılmış bir el yazmasında bulunmuştur. Mihayel'in kendi el yazmasından kopyalanan bir başka el yazmasından alınan bu kopya, Jean-B. Chabot tarafından dört cilt halinde Fransızca olarak neşredildi. Daha sonra çeşitli dillere tercümesi yapılan eserin, Hrant D. Andreasyan tarafından 1943 yılında Türk tarihi ile ilgili bölümleri 520 sayfalık bir tercümeyle çevrilmiş olup henüz basımı yapılmamıştır. Biz bu çalışmamızda, tercümesi Matti Moosa tarafından yapılan ve ABD'nde Beth Antioch Press vasıtasıyla neşredilen İngilizce versiyonu kullandık.

⁴ Süryani Ortodoks Kilise hiyerarşisinde, patrikten sonra ikinci sıradaki dini lider. Patrik yetkileriyle kilisenin doğu bölgesinin yöneticisi.

⁵ Bar Hebraeus ya da Arapça ismiyle, Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbri, 1225-1286 yılları arasında yaşamış olan Süryani yazar ve din adamı (Doğu bölgesi Mafiryani). Pek çok eseri arasında, yaratılıştan kendi dönemine kadar olan tarihi olayları içeren bir kronoloji çalışması bulunmaktadır. Bu eser ilk defa olarak, Paul Bedjan tarafından *Gregorii Barhebrei Chronicon Syriacum* ismiyle 1890 yılında Paris'te neşredilmiş daha sonra Wallis Budge tarafından 1932 yılında İngilizce'ye çevirisi yapılmıştır ki bizim de bu çalışmamızda başvuruda bulunduğumuz bu eserdir. Türkçe tercümesi ise *Abu'l-Farac Tarihi* ismiyle Ömer Rıza Doğrul tarafından 1945 yılında yapılmış ve Türk Tarih Kurumu'na yayımlanmıştır.

benzer örnekleri bulunan ve kim ya da kimler tarafından kaleme alındığı konusunda bilgi sahibi olmadığımız pek çok kronikten biridir⁶.

Biz bu çalışmamızda, *1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği*'nden bir pasajı paylaşarak vermiş olduğu bilgileri tartışacak ve okuyucunun dikkatini bu esere çekmeye çalışacağız. Çünkü tarihin en hararetli coğrafyasının yine en hararetli dönemlerinden birine oldukça parlak bir ışık tutan bu kaynağı görmezden gelinemeyeceği inancındayız. Çalışmamızın içerisinde öncelikle, eserin tanıtımını yaparak, özelliklerini, ne gibi koşullar altında yazılmış olabileceğini ve kullanmış olduğu kaynakları ortaya koyacağız. Öte yandan eser ve meçhul yazarı üzerindeki tartışmaları paylaşacak ve eserin, nasıl bir tarihi süreçten geçerek günümüze ulaştığının tasvirini yapacağız. Ardından metinde seçmiş olduğumuz bölümü ele alarak tercümesini yapacağız. Bunu yaparken, metin içerisinde yer alan özel isimlerin bir kısmını, orijinal dili muhafaza amacıyla, metindeki telaffuzlarıyla vereceğiz. Bu isimlerin modern literatürdeki telaffuzlarını ise öncelikle dipnotlarda belirtecek ve metin tahlilinde de bu şekliyle kullanacağız. Ayrıca verilen bilgileri, hiçbir birinci el kaynağın tamamen doğru bilgi veremeyeceği düsturunu göz ardı etmeden, öncelikle diğer Süryanice kroniklerle karşılaştıracacağız. Bunun yanında, kronikte bahsedilen tarihi süreç üzerine tarihe notlar düşmüş olan İslam ve Bizans kaynaklarıyla; aynı zamanda yakın tarihte yapılan tetkik eserlerle mukayesesini yaparak çerçeveyi büyötmeye çalışacağız.

1. 1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nin Tanımlanması

1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği bilim dünyasında kısaca *1234 Kroniği* şeklinde de tanımlanmaktadır. Türkiye özelinde ise daha ziyade *Anonim Süryani Vakayinamesi* şeklinde bilinmektedir. Eser, Süryanice kullanan ve Hıristiyanlığın Miafizit yorumunu benimsediği anlaşılan bir yazar tarafından, XIII. yüzyılda, seküler tarih ve kilise tarihi olarak iki kısım halinde kaleme alınmıştır. Çalışmanın *1234 Yılı Kroniği* şeklinde tanımlanması kaleme alındığı muhtemel yıla atfendir. Çünkü Mısır Eyyubi Sultanı Melik el-Kamil'in kardeşi Melik el-Eşref'in Suriye seferine ilişkin kayıtlar eserin en son kısmını oluşturmaktadır ve bu hadise 1234 yılına tekabül etmektedir.

1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'ni içeren elyazması, keşfedilmeden önce, aslen Urfa yerlisi olup daha sonra İstanbul patrikliği vekilliğine atanan Pawlos Fehim'in (ö. 1913) kütüphanesinde kişisel mülkiyet halinde mevcuttu. Fehim'in kütüphanesinde yer alan ve yirmi bir adet el yazmasından oluşan eser hakkında birtakım açıklamalar, sonraları Mardin piskoposu olacak olan Yuhanna Dolabani (1885-1969) tarafından 1920 yılında hazırladığı bir katalogda yer

⁶ Süryanice tarih yazıcılığı geleneğinin ilk örneklerine ilişkin değerlendirmeler diğer anonim çalışmalar için bk. Hilken, *The Anonymous Syriac*, s. 27-28; Konu hakkında ayrıca bk. Barsawm, *History of Syriac*, s. 51-54.

almıştı⁷. Ancak Fehim'in ölümünden sonra bu el yazmalarının bir kısmının akıbeti kesin olarak bilinmemektedir. Bu el yazmalarından İstanbul'da kalan ikisi 1960 yılında Voöbus tarafından bulunmuş; dört tanesi Bibliothéque Nationale de Paris (BNP, syr. 395-8) tarafından, beş tanesi de Yale Üniversitesi (Yale, syr. 7-11) tarafından satın alınmıştır. Geri kalan on adet el yazması ise hala kayıptır⁸.

Fehim'in elindeki, 24X16 cm ölçülerinde ve 846 sayfa uzunluğundaki nüsha, ihtimal, XIV.yüzyıla tarihlenmektedir. Bu nedenle, orijinalinden bir kopya olması muhtemeldir. 1904 yılındaki yayımlanması sırasında zaten parçaları eksikti ve bu eksik parçaların bir kısmı, daha sonraki çalışmalar neticesinde yerine konabilmiştir. Bu ilk baskıyı yapan kişi, sonraki dönemde Katolik Süryani patriği olacak olan ve 1899 yılında el yazmalarını Fehim'in kütüphanesinde ilk keşfeden Efrem Rabula Rahmani'dir⁹. Bunlar, 1904 ve 1911'de Charfeh-Beyrut'ta metnin birinci ve ikinci fasikülü olarak yayınlandı. Bu edisyon sadece, yaratılıştan Abbasi Halifesi Mansur'un oğlu Mehdi'nin tahta yükseldiği 784 yılına kadar olan dünyevî olayları kapsamaktadır.

François Nau, 1907 ve 1908 yıllarında Rahmani'nin baskısını esas alarak kroniğin içinden bazı seçme pasajları Fransızca'ya çevirmiş ve *Revue de l'Orient Chrétien*'de yayınlamıştır. Daha sonra, gelecekteki Süryani Ortodoks patriği Efrem Barsawm'ın da yardımıyla, Fransız akademisyen Jean-Baptiste Chabot, eserin geri kalanı üzerinde çalışmaya başladı. Ne var ki yaşanan I. Dünya Savaşı, ikili arasındaki bağlantıyı sekteye uğratmış ve Chabot, çalışmasını tek başına tamamlamak durumunda kalmıştı. Chabot, çalışmaları sonucunda kroniğin Süryanice metninin¹⁰ bir baskısını 1920'de CSCO¹¹ serisi Bölüm I (*CSCO 81/36*)¹² ve Bölüm II'de (*CSCO 82/37*)¹³ yayınladı. Chabot, birinci kısmı 1937'de Latince'ye (*CSCO 109/56*)¹⁴ tercüme etti. Jean Maurice Fiey ve Albert Abouna, ikinci kısmı Fransızca'ya çevirdi fakat Fiey'nin 1947 tarihindeki ölümünden sonra bu tercüme ancak 1974 yılında ortaya çıkarıldı (*CSCO 354/154*)¹⁵. Chabot ayrıca, 1924'te ikinci kısımdan bazı bölümlerin İngilizce tercümesini yayınladı. A.S. Tritton 1933 yılında eserin bir kısmını, H.A.R. Gibb'in notlarıyla katkıda bulunduğu haliyle, İngilizce bir tercüme olarak yayınladı. "*The First and the Second Crusade from an Anonymous Syriac*

⁷ Ölümünden sonra 1994 yılında, Yuhanna İbrahim tarafından yayımlanmıştır.

⁸ Hilken, *The Anonymous Syriac*, s. 7.

⁹ Hilken, *The Anonymous Syriac*, s. 7; Mark Dickens, *Medieval Syriac Historians' Perceptions of the Turks*, Faculty of Oriental Studies, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 13-14.

¹⁰ Diğer pek çok Süryanice eser gibi bu metin de Estrangelo alfabesiyle yazılmıştır.

¹¹ *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* (Doğu Hristiyanlığı El Yazmaları).

¹² *Chronicon ad A.C. 1234 pertinens*, I. Praemissum est *Chronicon anonyum ad A.D. 819 pertinens* ed. Aphram Barsaum. 81/36.

¹³ *Anonymi auctoris chronicon ad A.C. 1234 pertinens*, II. 82/37.

¹⁴ *Anonymi auctoris Chronicon ad A.C. 1234 pertinens*, I. Praemissum est *Chronicon anonyum ad A.D. 819 pertinens*. 109/56.

¹⁵ *Anonymi auctoris chronicon ad A.C. 1234 Pertinens*, II. 354/154.

Chronicle” isimli bu çalışma, *1234 Yılı Kroniği*’nin Haçlı Seferleri’nden bahsettiği bölümlerden oluşmaktaydı¹⁶. Bu çeviriler, Haçlı Seferleri tarihi araştırmalarında, Grousset, Runciman ve Segal gibi akademisyenler tarafından yoğun şekilde kullanıldı¹⁷.

1234 Yılı Kroniği’nden yapılan çeşitli alıntılar daha sonraları, İngilizce, Fransızca ve Rusça gibi çeşitli batı dillerine çevrildi ve Tell Mahreli Dionysios ve Urfalı Teophilos’a atfedilen bir kısım materyalin yeniden yapılandırılmasında, Haçlı Seferleri’ne ait çalışmalarda ve çeşitli tarihi olayların değerlendirilmesinde kullanıldı¹⁸.

Kroniğin yazarı bilinmemekle birlikte, eserde geçen bazı bilgilerden, onun, Patrik Mihayel’in kardeşi Athanasios’u, dönemin Kudüs metropolitini ve ayrıca Mihayel’in yeğeni olup o zamanlar Doğu Mafıryanlığı vazifesini de yürüten Gregorios’u şahsen tanıdığı anlaşılmaktadır. Yazar, eserin içerisinde Mihayel’in yapıtına zaman zaman atıfta bulunmuş olmakla birlikte bu eser onun kaynakları içinde yer almamaktadır. Ayrıca yazar, Patrik Mihayel’i tanıyıp tanımadığı hususunda da bilgi vermemektedir. Her halükarda ortak görüş yazarın, Patrik Mihayel’in son dönemlerinde henüz genç bir yaşta olduğu yönündedir¹⁹.

Kroniğin ilk edisyonunu yapan Rahmani’ye göre yazar Urfalı’dır. Ancak Chabot onun Malatya’daki patriklik merkezine bağlı bir yerde görev yaptığını ve eserini de dönemin en meşhur Miafizit Süryani manastırı olan Mor Barsawm Manastırı’nda kaleme aldığını öne sürmüştür. J. M. Fiey ise bu iki görüşü uzlaştırmak istemiştir. Zira Fiey, yazarın Urfalı olduğu düşüncesine katılmakla beraber onun Mor Barsawm Manastırı’yla olan bağlantısını da kabul etmektedir²⁰. Efrem Barsawm ise söz konusu yazarı “Anonim Urfalı²¹” diye nitelenmek suretiyle Fiey’nin görüşünü desteklemiştir. Barsawm’a göre, Urfalı bu yazar 1160’da ismi geçen bu şehirde doğmuş, ancak sonradan Malatya’daki Mor Barsawm Manastırı’nın rahiplerinden birisi olmuştur²².

Gerçekten, *1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği* yazarının Urfa şehrinin yaşam tarzına ve kültürel yapısına aşina olduğu anlaşılmaktadır. O da Mihayel ve Bar ‘Ebroyo gibi, sürekli Ortadoğu bölgesinde dolaşmaktaydı. Mafıryan Grigorios’un dost çevresine dahildi ve diğer Süryani Ortodoks piskoposlarla da

¹⁶ A.S. Tritton, “The First and the Second Crusade from an Anonymous Syriac Chronicle”, *CSCO* Seri: III, Sayı: XV, Paris, 1933.

¹⁷ Sebastian P. Brock, “Syriac Historical Writing: A Survey of the Main Courses”, *Journal of the Iraqi Academy (Syriac Corporation)*, 5 (1979-1980), s. 18; Dickens, *Medieval Syriac*, s. 14; Hilken, *The Anonymous Syriac*, s. 8.

¹⁸ Hilken, *The Anonymous Syriac*, s. 8.

¹⁹ Dorothea Weltecke, “A Renaissance in Historiography?”, Patriarch Michael, *Anonymous Chronicle AD 1234 and Bar Hebraeus*, *The Syriac Renaissance*, Eastern Christian Studies, No.9, Ed. Herman Teule, Peeters, Leuven, Belçika, 2010, s. 101.

²⁰ Brock, *Syriac Historical*, s. 17-18.

²¹ Barsawm, *History of Syriac*, s. 149.

²² Matti Moosa, “The Crusades: An Eastern Perspective with Emphasis on Syriac Sources”, *The Muslim World*, Sayı: 93, Nisan 2003, s. 251.

yakın ilişki içerisinde olduğu için belgelere ve kaynaklara kolay bir şekilde ulaşabilmekteydi. Bunun yanında yazar, bu eserinden başka hiçbir tarih çalışması olmadığını ifade etmektedir. Mihayel gibi *Anonim Kronik*'in yazarı da okuyucularını, kütüphanelere erişimi olan ve iyi okuyan din adamları olarak görmekteydi²³.

1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği yazarı tarafından, daha sonra Bar 'Ebroyo'nun da kabul edip uygulayacağı biçimiyle, iki kısım halinde derlenmiştir: Dünyevî tarih ve kilise tarihi. Birinci kısmı oluşturan dünyevî tarih 1234 yılına dek sürmektedir. Aslında daha önce yazılmasına karşın eserin ikinci kısmını oluşturan kilise tarihi ise 1207 yılı kayıtlarıyla beraber sona ermektedir. Bununla beraber her iki bölümün de son kısımları kayıptır. Ayrıca yazarın Selahaddin'in Kudüs'ü almasından (1187) itibaren 1204 yılına kadar Kudüs'te bulunduğu anlaşılmaktadır. Öyleyse yazar çalışmasının önemli bir kısmını burada kaleme almış olmalıdır.

1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nin yazarı, tıpkı öteki Süryani tarihçiler gibi, kendisinden önce tarih yazmış olan diğer meslektaşlarının çalışmalarını, bu çalışmalara ulaşabildiği oranda, özetleyerek veya aynen kopyalayarak kendi eserinde nakletmiştir. Ancak şaşırtıcı şekilde Mihayel Rabo'nun eserini bir kaynak olarak kullanmamıştır. A. Hilkens, *1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği*'nin kaynaklarını şu şekilde listelemektedir²⁴:

- Yeni Ahit kanonunda yer alan Elçilerin İşleri isimli bölüm.
- Yıldönümleri Kitabı (Küçük Tekvin) kitabı²⁵.
- Flavius Iosephus (M.S. 37 – y. 100)
- Romalı Hippolytus (ö. 235)
- Kaisareialı Eusebius (ö. 340)
- Antakyalı Eusebios Zeyli (350 civarı)
- İskenderiyeli Annianos (V. yüzyıl sonları)
- Constantinopolisli Sokrates (Skholastikos, y. 380 –y. 440)
- Kyrrhoslu Theodoretos (y. 393 – y. 457)
- Ioannes Malalas (y. 565)
- Ephesoslu Yuhanna'nın *Kilise Tarihi* (y. 507-589)
- Zakharias'a atfedilen *Kilise Tarihi* (y. 568-569)
- Andronikos (VI. yüzyıl)
- Hazineler Mağarası Kitabı* (VI. yüzyıl olma ihtimali var)
- Urfalı Yakup (ö. 710)
- Anonim bir Yunan tarihi (VII.-VIII. ya da erken IX. yüzyıl)

²³ Weltecke, "A Renaissance", s. 101.

²⁴ Hilkens, *The Anonymous Syriac*, s. 61 vd.

²⁵ Yahudi Kitab-ı Mukaddesi'nde kanonik sayılmayan kısımlardan bugün sadece Etiyopya Yahudileri tarafından kabul edilen bir bölüm.

-Theophanes ile sonraki dönem Süryani tarih yazım geleneği arasında bağlantı kuran IV-V-VI. yüzyıllar hakkında bilgi veren diğer çalışmalar.

-Tell Mahreli Dionysios (ö. 845)

-Çeşitli Arap kaynakları

-Meliteneli (Malatyalı) Ignatios (ö. 1094)

-Urfalı Basileios (ö. 1169)

-Diğer kaynaklar.

Yazar, söz konusu bu kaynakların yanında, yaşadığı döneme ilişkin anlatımları sırasında şüphesiz bizzat kendi tanıklıklarını nakletmiştir. Örneğin yazar, Kudüs'ün Selahaddin tarafından yeniden fethedilmesi sırasında (1187) şehirde olduğunu belirtmektedir. Öyleyse yazar, bu hadiseye dair anlatımında kendi tanıklığını da nakletmiş olmalıdır. Kroniğin bir kenarında "Tatarların" 1120 yılında Pers ülkesine yaptıkları ilk saldırıyı da not etmektedir. Kroniğin elde olan son bölümünde yer alan bu ilk kayıt, 1231 yılında Moğollar ile Celaleddin Harezşah arasındaki mücadelelerden ve 1232 yılında Moğollar'ın bu ülkeyi istila ettiklerinden bahsetmekte ve kısa bir zaman sonra 1234 yılında Melik El-Eşref'in Suriye seferiyle bitmektedir.

1234 Yılı Kroniği'nin bazı bölümlerinin çeşitli dillere tercüme edilerek pek çok çalışmada birinci el kaynak olarak kullanıldığını söylemiştik. Ancak ne var ki eserin herhangi bir dile bütün halinde bir tercümesi bugüne kadar yapılmamıştır. Elde bütün halde bulunan tek versiyonu, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Chabot'nun neşrettiği Süryanice metindir. Bu durum böylesine değerli bir kaynağı, uzun bir zaman başvuru noktası olmaktan uzak kılmıştır. Zira eseri bütün olarak ele almak isteyen araştırmacılar için Süryanice dilini bilmek gibi bir zorunluluk doğmaktadır. Süryanice dilinin eğitim ve tatbik olanağının, yalnızca Türkiye için değil dünya genelinde de oldukça kısıtlı olması, yine bu eseri incelenmesi zor bir malzeme haline getirmektedir.

Türkiye özelinde, Süryanice eserler ve kaynaklar üzerinde yapılan çalışmalar, dünya geneline oranla daha geriden ve ağır ilerlemektedir. Her ne kadar son yıllarda yapılan çalışmalar, Süryanice eserler üzerine yapılan araştırmalara bir ivme kazandırmış da olsa, daha kat edecek çok fazla yolumuzun olduğu düşünmekteyiz.

2. 1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nde Yermük Savaşı (636)

1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği İslam Tarihi konusunda da önemli bilgiler içermektedir. Bu çerçevede, İslam peygamberinin ortaya çıkışından²⁶ itibaren yaşanan gelişmeler, Dört Halife dönemi, bu dönemde Bizans ve Sasanilere karşı girişilen askeri ve siyasi faaliyetler, ardından da Emevi ve Abbasi

²⁶ *Anonymi Auctoris Chronicon ad annum Christi 1234 Pertinens I*, Edidit: J.B. Chabot, CSCO, C.XIV, Paris, 1920, s. 227.

hanedanlarının yönetimde oldukları dönemler kronikte konu olarak işlenmektedir. Yazar, İslam orduları ile Bizans arasında cereyan eden Yermük Savaşı'nı da (636) bu bağlamda bahis konusu etmiş ve ulaşabildiği bazı kaynaklardan edindiği bilgileri okuyucularına aktarmıştır.

Hicri takvime göre 14 Receb 15, Miladi takvime göre ise 14-20 Ağustos 636 tarihinde cereyan eden Yermük Savaşı, her iki taraf açısından da büyük önem taşımıştır. Çünkü Bizans, Suriye bölgesini bu savaşın neticesinde tamamen kaybetmiş ve yine bu ağır yenilginin bir sonucu olarak Müslüman Araplar karşısında savunma konumuna çekilmiştir. Alanın uzmanlarından H. Kennedy'ye göre, Yermük'te cereyan eden bu muharebe Arap-Bizans savaşlarının en büyüğü ve belirleyici niteliği en yüksek olan savaştır²⁷. Nitekim bu savaşın ardından Bizans yönetimi uzun bir müddet Suriye'ye bir daha asker sokamamıştır.

2.1 Yermük Savaşı'nı Giden Tarihsel Süreç

İslam dini ortaya çıkışından sonraki süreçte bir müddet Arap yarımadasında rüştünü ispatlama mücadelesi vermiştir. Bu mücadele siyasi bağlamda ilk olarak 630 yılında Müslümanlar'ın Mekke'yi ele geçirmesi, ikinci olarak ise Ebubekir döneminde (632-634) görülen isyanların bastırılması suretiyle kazanılmıştır. Bunun sonrasındaki süreçte ise İslam ordularının Arabistan yarımadasının kuzeyini hedef alan askerî faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. Bu durum İslam ordularını yüzlerce yıldır birbiriyle mücadele eden iki büyük güçle, yani Bizans ve Sasanilerle karşı karşıya getirmiştir.

Bu sürecin arifesi Bizans-Sasani savaşlarının son perdesine tanıklık etmektedir. Her iki tarafı da çok büyük oranda yıpratın ve Bizans zaferiyle neticelenen bu savaşlar, İmparator Heraklios'un (610-641) önderliğindeki Bizans ordularının Antakya, Şam ve Kudüs gibi önemli Doğu Akdeniz şehirlerini Sasani egemenliğinden kurtarmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle bunun hemen sonrasında başlayan Müslümanların askerî faaliyetleri, yıpranmış durumdaki Bizans ve Sasani devletleri karşısında daha kolay ilerleme şansı elde etmiştir. Sasaniler üç önemli savaşın ardından Müslüman Araplara tamamen mağlup olarak varlıklarını yitirmişlerdir. Mute Muharebesiyle (H: Cemaziyevvel 8/M: Eylül 629) başlayan ve Ecnadeyn Savaşı'yla süren (H: 28 Cemaziyevvel 13/M: 30 Temmuz 634) Arap-Bizans mücadeleleri ise Bizans'a vurulan ilk büyük darbeleri teşkil etmiş, kısa süre sonra Emesa (Humus) ve Damaskos (Şam) gibi Bizans şehirleri Müslüman hakimiyeti altına girmiştir. Bu durum İmparator Heraklios'u büyük bir ordu hazırlamak suretiyle Arap tehdidini bertaraf edebilme arayışına yöneltmiştir. Yermük Savaşı ise işte bu arayışın doğrudan sonucudur.

²⁷ Hugh Kennedy, *The Armies of the Caliphs: Military and Society in the Early Islamic State Warfare and the History*, Taylor & Francis Routledge, New York, 2001, s. 60.

2.2 1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği'nin Yermük Savaşı'na İlişkin Kayıtları

1234 Yılı Anonim Süryani Kroniği bunun sonrasında yaşanan süreci şu şekilde anlatmaktadır²⁸:

Bizans'ın Savaş Hazırlıkları ve Ordusu:

[116]²⁹ Kral³⁰ Heraklios³¹ (ܚܪܟܝܠܝܘܣ) tarafından Antyuko'dan³² (ܐܢܬܝܘܟܘܘܬܐ) Araplara³³ karşı yollanan kuvvet ve Yermük Nehri (ܢܗܪܝ ܝܪܡܘܟ) yakınlarında yenilmeleri hakkında: Kral Heraklios bu haberleri duyunca³⁴, Ermeniler, Suriyeliler ve Rumlar'dan³⁵ müteşekkil üç yüz bin kişilik bir ordu topladı ve (bu ordunun başına) üç general koydu. Ermeni Grigor ve Qantris ve Ardigon (ܐܪܕܝܓܘܢ). Söylediğimiz gibi ordunun büyük bölümü, onlarla birlikte (generallerle) Hıms'daki³⁶ (ܚܝܡܫ) Araplarla savaşmak için Antyuko'dan hareket etti. Onların haberlerini alan Araplar, onların önüne çıkmaya korktular. Fethettikleri şehirlerden ayrılacaklarını ve ülkelerine döneceklerini/dönmek zorunda kalacaklarını düşünerek endişeye kapıldılar. (Bu sırada) (Araplar'ın) idarecileri (ise) birbirlerine, “Eğer bu bereketli ülkeyi bırakırsak, eğer oradan çıkarsak, Rumlarla savaşmadan tekrar oraya dönemeyiz” dediler.”

Metinde verilen bilgileri aynı sırayla değerlendirdiğimizde öncelikle, yazarın Suriyeliler olarak ifade ettiği grup, başta Gassaniler olmak üzere, onların idaresi altındaki diğer Hıristiyan Arap kabilelerinden müteşekkildi. Bu grubun başında Gassaniler hükümdarı Cebele b. Eyhem bulunmakta ve Bizans ordusunun bu kolunun içinde Gassan ve Kudaa Arapları ile diğer bazı Suriyeli Arap kabilelerinin mensupları ve bir kısım da Suriyeli Ermeni bulunmaktaydı³⁷.

²⁸ Eserin ilgili bölümünün Türkçe tercümesi, J.-B. Chabot tarafından neşredilen ve CSCO, C.XIV'de Paris'te 1920 yılında yayımlanan *Anonymi Auctoris Chronicon ad annum Christi 1234 Pertinens I* isimli Süryanice çalışmadan yapılmıştır (s. 249-252). İngilizce çevirisi, Andrew Palmer tarafından yapılmış ve *The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles* isimli eserin içeriğinde yer verilmiştir. Karşılaştırma için, adı geçen çalışmanın Türkçe tercümesinin yer aldığı Zafer Duygu'ya ait *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ* isimli çalışma kullanılmıştır.

²⁹ Chabot neşrindeki paragraf başında bulunan pasaj numarası, s. 249.

³⁰ 1234 Kroniğinin yazarı, “imparator” ya da “halife” gibi ünvanları kullanmamakta ve hepsini genel bir ifadeyle “kral” olarak nitelendirmektedir. “*Malkā dRumāye* (ܡܠܟܐ ܕܪܘܡܝܐ) Rumlar'ın kralı” ya da “*Malkā dTayāye* (ܡܠܟܐ ܕܬܝܝܝܐ) Araplar'ın kralı” şeklinde.

³¹ 610-641 yılları arası Bizans imparatoru (d.y. 575-ö. 641).

³² Antakya.

³³ Esasında metin içerisinde “Araplar (ܚܢܬܝܘܬܐ)” ifadesi çok az geçmektedir. Yazar Arap toplumu için çoğunlukla Araplar'ın Tay kabilesine atfen “Taylılar” anlamına gelen *Tayāye* (ܬܝܝܝܐ) ismini kullanmaktadır. Biz çeviride anlam karışıklığının önüne geçmek için “Araplar” ismini kullandık.

³⁴ Son olarak Emesa'nın elden çıkması.

³⁵ Metin içerisinde doğal olarak “Bizans” ya da “Bizanslılar” gibi ifadeler bulunmamakta ve yazar, “Romalı” ya da “Romalıları” anlamına gelen *Rumāye* (ܪܘܡܝܐ) kelimesini kullanmaktadır. Biz, tercüme kısmında, orijinal metne sadık kalmak için “Rum” kelimesini kullanırken, tahlil bölümünde ise “Bizans” ismini kullanmayı tercih ettik.

³⁶ Humus; şehrin ismi metinde ܚܡܫܝ (Hems) olarak geçmektedir. Biz de metnin orijinalliğine paralel olarak aynı ifadeyi kullanmakla birlikte, tahlil kısmında, literatüre daha uygun olduğuna düşündüğümüz “Emesa” ismini kullandık.

³⁷ Mustafa Fayda, “Yermük Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:43, s:485.

Ayrıca çeşitli kaynaklar ordu içinde Slav, Frenk³⁸ ve Gürcü birliklerinden de bahsetmektedir.

1234 Yılı Kroniği, Bizans ordusu mevcudunun üç yüz bin kişi olduğunu söylemektedir. Bu rakam kaynaklarda büyük değişiklik gösterir. Bar 'Ebroyo, komutan Baanis'in³⁹, Şahrbaraz'ın oğlu ile birlikte 60 bin süvari topladığını ifade eder ancak piyadeler ve diğer unsurların sayısı hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte Araplarla Emesa civarında karşı karşıya geldiklerini ve savaşta 40 bin Bizanslı'nın öldüğünü ve daha da fazlasının Yermük Nehri'nde boğulduğunu söyleyerek, bu sayının 80 bin kişinin üzerinde olduğu şeklinde bir intiba oluşturmaktadır⁴⁰. Bununla birlikte Bar 'Ebroyo, bu orduyu Komutan Baanis ile Şahrbaraz oğlunun topladığını söyleyerek, orduyu Heraklios'un topladığını bildiren *1234 Yılı Kroniği*'nden farklı bir durumu ortaya koymaktadır. Mihayel Rabo da Bar 'Ebroyo ile uyumlu biçimde, Şahrbaraz oğlu ile Baan'ın bir ordu kurarak Şam üzerine gittiklerini, ancak Araplar'ın onları mağlup ederek Farfar Nehri yakınında kamp kurduklarını ve ertesi yıl Şam üzerine yürüdüklerini anlatır. Araplar'ın Şam üzerine gelmesi üzerine Edessa'dan yardım istendiğini ve Edessa'dan gelen 10 bin kişilik kuvvetin, Emesa'daki 60 bin kişi ile birleştiğinden söz eder⁴¹. Theophanes, Araplar'ın Şam üzerine sefer yaptığı haberini alan Baanes'in, Edessa *sakellarios*'u⁴² (aynı zamanda kardeşi) Theodore'dan yardım istemesi üzerine bahsi geçen ordunun toplandığını ifade eder⁴³. Ayrıca, sadece Theodore ve Vahan'ın komuta ettiği 40 bin kişilik bir ordunun bu savaşta yer aldığını ve ordunun tamamının Araplar tarafından yok edildiğini söyler⁴⁴. Taberi, eserinin bir yerinde bu rakamın 120 bin olduğunu söylerken⁴⁵, bir başka yerde başka ravelere göre rakamın 200 binden fazla olduğunu aktarmaktadır⁴⁶. Belazüri ise bu rakamı 200 bin kişi olarak ifade eder⁴⁷. İbn A'sem el-Kufi gibi kimi İslam kaynaklarında ise bu rakam 400 bin gibi sayılara çıkmaktadır. De Goeje, Bizans kaynaklarına dayanarak 80 bin rakamını verirken bu sayıyı daha az gösteren çalışmalar da bulunmaktadır⁴⁸. Vakidi'nin eserine göre, Bizans orduları beş

³⁸ Batı Avrupa menşeli ve/veya Katolik herhangi bir kimse hakkında kullanılan sıfat.

³⁹ Yazarların farklı telaffuzlarla kullandıkları Baanis, Baanes, Baan ifadelerinin tamamı, Bizans ordusunun Ermeni generali Vahan'ı karşılamaktadır.

⁴⁰ Bar Hebraeus, *Chronography, Chapter: X, Kings of the Arabs*, Translated to English from Syriac: E.A. Wallis Budge, Oxford University Press, Londra, 1932.

⁴¹ *The Syriac Chronicle of Michael Rabo "The Great", A Universal History from the Creation*, Translated to English from Syriac: Matti Moosa, Beth Antioch Pres, New Jersey, 2014, s. 456.

⁴² Grekçe *sakellionya* da *sakelle* (cüzdan, hazine) kelimesinden türetilmiş, imparatorun hazinedarı.

⁴³ *The Chronicle of Theophanes the Confessor, Byzantine and Near Eastern History*, Translated with Introduction and Comentary by Cyrill Mango and Roger Scott, Clarendon, Oxford, 1997, s. 469.

⁴⁴ Theophanes, *The Chronicle*, s. 470.

⁴⁵ *The History of Al-Tabari, V:11, The Challenge to the Empires*, Translated: Khalid Yahya Blankinship, The State University of New York Pres, NY, 1993, s. 98/2100.

⁴⁶ Taberi, s. 96/2102.

⁴⁷ P. H. Hitti, *The Origins of the Islamic State*, Translation from the Historic Notes of Kitab Futuh Al-Buldan of Baladhuri, Columbia University Press, New York, 1916, s. 135.

⁴⁸ Fayda, *Yermük*, s. 485.

ordudan müteşekkildir ve asker sayısı çok daha yüksek verilmektedir. Buna göre Qantris⁴⁹, Grigor Trajan, Theodore'un her birinin komutasında 100'er bin kişi bulunmaktadır ve Vahan tüm bu orduların başkomutanıdır⁵⁰. Ayrıca, Raşid b. Said el-Himyeri'den yaptığı alıntıda orduda 20 adet sancak olduğu ve her sancağın altında tahmini 50 bin askerden toplam bir milyon kişi olduğunu zikreder ki eserin içinde bir-iki yerde daha farklı kaynaklardan yine bir milyon civarı rakamları nakleder⁵¹. Eserinde pek çok ravinin anlatımına yer veren Vakidi, bu anlatımların ışığında 600 bin kişi ya da 700 bin atlı gibi çok farklı rakamları da aktarmaktadır⁵². *1234 Yılı Kroniği*, Bizans ordusunun 300 bin kişi olduğunu söylemektedir. Karşılaştırmalara bakıldığında ihtimal o ki, kroniğin yazarı bu rakamı bir Arap kaynağından almış olabilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Bar 'Ebroyo ve Mihayel Rabo, adı geçen orduyu Vahan ile Şahrbaraz oğlunun topladığını ifade etmektedirler. *1234 Yılı Kroniği* ise orduyu Heraklios'un topladığını ve metinde adı geçen isimlerin, imparator tarafından komutan olarak atandığını ifade ederken burada Şahrbaraz oğlundan bahsetmemektedir. Aynı zamanda üç kroniğin hiç birinde Theodore Trithrios ismi, Yermük Savaşı ile ilgili kısımlarda geçmemektedir. Taberi'de ise Theodore, Bizans ordusunun komutanı, Dairjian⁵³ (Jurjah) öncü birlik komutanı, Vahan da kanat birlikleri komutanı olarak geçer⁵⁴. Yine Taberi'de orduyu Heraklios'un topladığı ifade edilir⁵⁵. Ayrıca bu savaş sırasında Vahan'ın, askerleri tarafından imparator ilan edildiği pek çok tetkik eserde geçmektedir.

1234 Yılı Kroniği, diğer bazı kaynakların bu savaşta ordunun başında yer aldığını söylediği, eski Emesa garnizon komutanı Vahan'ın ismini (eğer olarak verdiği isim o değilse) zikretmemektedir. Kroniğin bu hadisede ismini anmadığı bir diğer isim olan Theodore Trihtrios, Ecnadeyn Savaşı'nda Bizans ordusuna komuta etmişti ve bu savaşın kaybedilmesi nedeniyle imparatorun kendisine hayli kızgındı. Ancak yine de Theodore, Yermük Savaşı'nda Vahan ile ortak komutandır ve Bizans ordusunun Grekler'den müteşekkil kısmını idare etmektedir⁵⁶.

⁴⁹ Qanatr (Buccinator) aslında bir Slav prensidir ve ordu içerisindeki Slavları idare etmektedir. Vakidi'de Kuzey Avrupa Kralı Canter olarak anılmaktadır (Vakidi, *The Islamic Conquest of Syria, A Translation of Futuhusham: The Inspiring History of the Sahabah's*, Translated: Mawlana S. Al-Kindi, Ta-Ha Publishers, Londra, 2000, s. 259).

⁵⁰ Vakidi, s. 259.

⁵¹ Vakidi, s. 260.

⁵² Vakidi, s. 259 vd.

⁵³ O da Ermeni'dir.

⁵⁴ Taberi, *The History*, C.11, s. 85/2088.

⁵⁵ *The History of Al-Taberi, V:12, The Battle of al-Qadissiyah and the Conquest of Syria and Palestine*, Translated: Yohanan Friedmann, The State University of New York Press, New York, 1992, s. 134/2349.

⁵⁶ Hugh Kennedy, *Great Arab Conquests*, Da Capo Press, Philadelphia, Pennsylvania, ABD, 2007, Bölüm: 2.

Ermeni Grigor, Dairjan ile birlikte, geri kalan birliklerin komutasını üstlenmiştir. Bunların çoğu da Frenkler'den oluşmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz üzere, başta Bar 'Ebroyo ve Mihayel Rabo olmak üzere kimi kaynaklarda, Persli Şahrbaraz'ın oğlu Niketas'ın da bu savaşta yer aldığına dair ifadeler olmakla birlikte, savaşta rolü ya da icraatleri konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁵⁷.

Müslümanlar'ın Savaş Hazırlıkları ve Ordusu:

Bu bölüm, meselenin İslam-Arap cephesini içermektedir.

Ömer⁵⁸ (عمر) tarafından Araplar'ın (Arap ordusunun) başına konan Ebu 'Ubeyde⁵⁹ (عبد الوهيد), Habib b. Mesleme'ye (سعيد بن مسleme) emir vererek, Hıms'a gitmesini ve Hımslılar'a, onlardan almış oldukları vergiyi iade etmesini ve onlarla bir yeminleşme (antlaşma) yaparak şu mesajı iletmesini söyledi: “Biz Rumlarla savaşmaya gidiyoruz ve yenilsek dahi (bu) yeminimizden dönmeyeceğiz” Böylece Araplar Hıms'dan ayrılarak Darmsuq'a⁶⁰ (دمشق) doğru yola çıktılar. Emir Ebu 'Ubeyde, Said b. Kultum'a⁶¹ (سعيد بن كالتوم) Darmsuqlular'dan alınmış olan verginin iade edilmesini emretti. O (Kultum), şehrin valisi olarak bunun toplanmasından sorumluydu. Onlara (Darmsuq halkına) şöyle dedi: “Eğer dönersek onu (vergi) sizden alırız. Ancak eğer ki yenilir ve gücümüz sizi Rumlar'dan kurtarmaya yetmezse o zaman sizin sözünüz sizindir ve biz, kendi hakkımızdan feragat eder ve sizi affederiz” dedi.

Burada gözümüze çarpan ilk detay Ebu Übeyde ile ilgili olandır. Verilen bilgi üzerine kimi ihtilafli kaynaklar olsa da genel görüş, Ömer'in hilafet makamına çıktıktan sonra ordu komutanlığını Halid b. Velid'den alarak Ebu Übeyde'ye verdiği şeklindedir⁶². Metnin devamında Araplar'ın Emesalılar ile olan ilişkisi yer almaktadır. Yermük Savaşı'ndan hemen önce Araplar'ın eline geçen ve içinde hala çok sayıda Yahudi ve Hıristiyan halkın bulunduğu Emesa şehri Araplar için çok önemli bir şehirdir. Böylesine büyük bir askerî hareket öncesinde Arap idareciler, bu şehrin Müslüman olmayan halkının kendilerine karşı yapabilecekleri olası ihanetlerinin önüne geçmek istemişler ve onlarla

⁵⁷ Walter E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 137.

⁵⁸ 634-644 yılları arası İslam Halifesi (d. 581-ö. 644).

⁵⁹ Ebu Übeyde bin Cerrah (583-638).

⁶⁰ Yazar metin içerisinde Şam şehri, çoğunlukla Süryanice ismi olan Darmsuq (دمشق) olarak telaffuz etmekte, ancak kimi zaman da Damaskus (دمشق) ismini zikretmektedir.

⁶¹ Said bin Amr (ö. y. 641)

⁶² Vakidi, s.30; Taberi C.11, s.95/2097; Hitti, s.166; Karl H. Becker, “The Expansion of the Saracens”, *The Rise of the Saracens and the Foundation of the Western Empire*, Ed. J.B. Bury, *The Cambridge Medieval History*, Vol. 2, Ch. 11, s. 329-364, McMillan, New York, 1913, s. 344; Hugh Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, 2. baskı, Pearson, Londra, 2004, s. 60; Fred McGraw Donner, *The Early Islamic Conquests*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1981, s. 130.

anlaşma yoluna gitmeyi seçmişlerdir. Bu durum, Bizans baskısından bunalmış olan yerli halkın da işine gelmiştir. Belazuri'nin aktardığına göre Emesa halkı da Müslümanlara şu şekilde cevap vermiştir: “Biz sizin hüküm ve adaletinizi, içinde bulunduğumuz zorbalık ve baskı durumuna tercih ediyoruz. Sizin amelinizin de yardımıyla Heraklios ve ordusunu şehirden kovacağız.” Yahudiler de buna ek olarak: “Tevrat üzerine yemin ederiz ki biz yenilip buradan çıkarılmadıkça, Heraklios'un valisi bu şehre giremeyecek.”⁶³. Mihayel Rabo da Araplar'ın Şam ve diğer şehirlere güvenlikleri için söz verdiklerini belirtir⁶⁴.

“Ve Araplar Darmsuq'dan ayrılarak Yermük Nehri yakınına gitti ve kamplarını kurdular.”

1234 Yılı Kroniği, Emesa ve Şam gibi şehirlere emin olan Araplar'ın harekete geçerek Yermük Vadisi'ne gittiğini söylemektedir. Becker'e göre Araplar bu yeri özellikle seçmişlerdir. Zira Yermük Vadisi'nin fiziki koşulları, çok kalabalık düşman ordusu karşısında kendilerine hareket ve mevzilenme kolaylığı sağlayacağı gibi korunaklı da olacak, olur da savaşı kaybederlerse, çöl ya da Medine istikametine geri çekilmeleri de kolay olacaktır⁶⁵.

1234 Yılı Kroniği'nin değinmediği noktalardan biri Arap ordusunun mevcududur. Ordu mevcudu kaynaklarda değişkenlik göstermekle birlikte genel kabul, 20 ile 40 bin kişi arasında olduğu yönündedir. Kennedy 20-40 bin civarı olduğunu söylerken⁶⁶, Donner en fazla 24 bin kişi demektir⁶⁷. 24 bin rakamı Belazuri'de net olarak verilmektedir⁶⁸. En yüksek sayıyı ise Taberi vermektedir. Taberi, Arap ordusunun mevcudunun 46 bin kişi olduğunu söyler⁶⁹.

Rumlar da aynı bölgeye geldi. Rumlar yollarında ilerlemek isteyen karşılarına çıkan tüm köy ve şehirleri Arapları desteklememeleri için tehdit ettiler ve türlü kötülükleri tekrar tekrar yaptılar. Onların yaptığı çirkinlikleri akla bile getirmemek gerekir.

Araplar'ın Yermük Vadisi'ne varmasının ardından Bizans ordusu da bölgeye ulaşır. Metnin verdiği bilgiye göre Bizans ordusu, yol üzerinde karşılarına çıkan tüm yerleşim birimlerini, Arapları desteklememeleri yönünde tehdit etmiştir. Zira diğer şehirlerdeki Hıristiyan ve Yahudiler, “Eğer Heraklios ve ordusu Müslümanları yenersen bizler eski konumumuza (Bizans baskısı altındaki) döneriz. Ama Müslümanlar kazanırsa mevcut durumumuzu (Emesalılar'ın söylediği adalet ortamı) koruyacağız” demekteydiler⁷⁰.

⁶³ Hitti, s. 211.

⁶⁴ Mihayel Rabo, s. 457.

⁶⁵ Becker, *The Expansion*, s. 343.

⁶⁶ Kennedy, *Armies*, s. 4.

⁶⁷ Donner, *The Early Islamic*, s. 133.

⁶⁸ Hitti, s. 135.

⁶⁹ Taberi, C.11, s. 88/2091.

⁷⁰ Hitti, s. 211.

Birbirlerine karşı gelmelerini takip eden günlerde, barışı sağlamak ve savaşı durdurmak hakkında iki taraf birbiriyle görüşmeler yaptı ancak karşılıklı istekleri üzerinde anlaşma sağlanamadı ve savaş hazırlıklarına başlandı.

1234 Yılı Kroniği de diğer pek çok kaynakla hemfikir olarak, iki ordunun karşı karşıya gelir gelmez savaşa başlamadıklarını, bir süre aralarında görüşmeler olduğunu ifade eder. Kaegi'ye göre bu, iki ya da üç ay kadar bir süredir⁷¹. Becker'e göre Araplar bir yandan görüşmeleri yaparken diğer yandan da takviye kuvvetin gelmesi için beklemekteydi. Aynı zamanda Bizans ordusunda ise komutanların arasındaki birtakım kıskançlılardan kaynaklanan anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı⁷².

Savaşın Tarihi ve Süreci Üzerine:

Savaş hazırlıkları sürdüğü sırada Arap ordusundan Ebu Süfyan (عبد الله بن سفيان) (askerleriyle) ulaştı. Araplar, naralar atarak davulları çaldılar boruları üflediler. Araplar bütün gün gece karanlığına kadar savaştılar ve Rumları yendiler ve onları kaçırdılar. Rumlar Araplar'ın önünden kaçtı; (Araplar) geri kalanları ise kılıçtan geçirdiler.

1234 Yılı Kroniği, savaşın tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu hadiseden öncesine ait verilen en yakın tarih Hicrî 13 yılında Şam'ın fethi; sonrasına ait olan tarih ise Kudüs'ün fethedildiği tarih olarak 946 Selevkos yılı, Heraklios'un 26. yılı ve Hicrî 15 yılı verilmektedir. Ancak bu tarihlendirmede 946 Selevkos yılı, 634 Miladî yılına tekabül etmektedir ki bu tarih esasen 638 olmalıdır. Ancak yazarın Kudüs'ün fethi için verdiği Hicrî 15 yılı, Yermük Savaşı ile ilgili verilen Hicrî tarihe uymaktadır. Heraklios'un 26. yılı ise 636 yılına denk gelmektedir. Bu tarih ise çoğu tarih çalışmasında Yermük ve Kadisiye savaşlarının yapıldığı tarih olarak geçmektedir. Nihayetinde ya eserin yazarının (eğer kendisinin bu yönde bir çalışması olduysa) tarihlendirmelerde hesap hataları yaptığı ya da iktibas etmiş olduğu kaynakların yaptığı tarihlendirmeyi olduğu gibi kullanmak gibi bir yol seçtiği anlaşılmalıdır. Bar 'Ebroyo hadiseyi Halife Ömer'in 4. yılına tarihlendirir ki bu tarih 638-639 yıllarını gösterir⁷³. Mihayel Rabo ise hadiseyi Halife Ömer'in 5. yılına tarihlendirir ki bu da 639-640 yıllarına tekabül etmektedir⁷⁴. Zuqnin Kroniği'nde bu olayın tarihi Selevkos takvimine göre 944 yılında yani Miladî

⁷¹ Kaegi, *Byzantium*, s. 119.

⁷² Becker, *The Expansion*, s. 343.

⁷³ Bar Hebraeus, Bölüm: 10.

⁷⁴ Mihayel Rabo, s. 456.

632-633 yılıdır⁷⁵. Theophanes, savaşın tarihi olarak Heraklios'un 25, Ömer'in ilk yılı ve miladî olarak da 633-634 yıllarını vermektedir⁷⁶. İslam kaynaklarında, İbn İshak, Vakidi, Halife b. Hayyat ve Medaini Hicrî 15 tarihini vermişler, İbn Asakir, eserinde Hicrî 15 yılına ait birtakım rivayetleri aktardıktan sonra bu hadiselerin Yermük Savaşı ile ilgili olduğunu söylemiştir⁷⁷. Taberi hadiseyi, Vakidi ve İbn İshak'a dayanarak Hicrî 15 yılının Receb ayına yani Temmuz-Ağustos 636 yılına tarihlenmektedir⁷⁸. Belazuri de savaşın tarihi olarak Hicrî Receb 15 yılını verir⁷⁹. Savaş hakkında kısa bir bilgi veren çok eski anonim bir Süryanice metinde savaşın, Selevkos takvimine göre 20 Ağustos 947 yılında meydana geldiği yazar ki bu da Miladî 635 yılını gösterir⁸⁰.

Ayrıca metindeki anlatım, savaşın sanki tek bir günde cereyan ettiği izlenimini vermektedir. Ancak savaşın, 15-20 Ağustos tarihleri arasında altı günlük bir muharebe olduğu tarihçiler arasında genel kabul gören bir durumdur. Metindeki anlatım savaşın herhangi bir gününü ifade edebileceği gibi, muhtemelen savaşın son günü yani 20 Ağustos günü cereyan eden kısımdır. Zira altı gün süren bu savaşta Bizans birliklerinin de İslam ordularına üstünlük sağladığı durumlar olduğu göz ardı edilmemelidir.

(Rumlar ise) Nereye kaçacaklarını bilemediler ve onlardan pek çoğu acı verici ateşin parlak ışığına doğru gitti. (işte) onlar saldırı başladığında kaçmak isterken kayalık bir yerden düştüler ve parçalanarak öldüler. Yine onların (Rumlar) binlercesi de savaşta öldürüldü.

Burada bahsi geçen ve çok sayıda Bizans askerinin hayatını kaybetmesine sebep olan uçurumdan düşme olayı, yine kaynaklarda farklı anlatılan bir detaydır. Vakidi, metinde geçen parlak ışığa gitme hadisesini, Müslümanlar'ın bir gece vakti aldatici ateşler yakarak Bizanslılar'ı tuzağa çektikleri, yakılan bu ateşlerin Müslümanlar'ın kamp ateşi olduğunun düşünen Bizanslılar'ın ise hücum etmek isterken yolları üzerinde bulunan ve derinliğini bilmedikleri el-Nakuşa Deresi'ne atıldıkları ve hayal edilemeyecek sayıda Bizanslı'nın burada boğulduğu şeklinde aktarır⁸¹. Savaşın başlangıcı ve seyri ile ilgili detaylar Mihayel Rabo ve Bar 'Ebroyo'da yer almamakla birlikte her iki kaynakta da ölen Bizans askeri sayısı ile ilgili benzer ifadeler vardır. Bar 'Ebroyo 40 bin kişinin öldürüldüğünü ve daha fazlasının Yermük Nehri'nde boğulduğunu söylerken⁸², Mihayel Rabo 40 bin kişinin Yermük Nehri'nde boğulduğunu ve daha fazlasının savaşta

⁷⁵ Duygu, *Süryani Tarih*, s. 356.

⁷⁶ Theophanes, s. 469.

⁷⁷ Fayda, "Yermük", s. 486.

⁷⁸ Taberi, C.11, s.74/2079 vd.

⁷⁹ Hitti, s. 210.

⁸⁰ Abdurrahman Acar, "Müslümanlarla Bizans Arasındaki Yermük Savaşı'nı Anlatan En Eski Süryanice Metin", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: V, sayı: 2, s. 71-76.

⁸¹ Vakidi, s. 358-359.

⁸² Bar Hebraeus, Bölüm 10.

öldürüldüğünü söylemektedir⁸³. 1234 Yılı Kroniği ise belirli bir rakam vermeden, savaşta çok sayıda Bizanslı'nın öldürüldüğünü ve bundan daha fazlasının uçurumlardan düşerek öldüğünü söylemektedir. Askerlerin nehirde boğulma hadisesi 1234 Yılı Kroniği'nde olmadığı gibi, uçurumdan düşme hadisesi de diğer iki Süryani kaynağında yer almamaktadır. 1234 Yılı Kroniği'nde yer alan bu uçurumdan düşme hadisesi Taberi'nin eserinde de yer almaktadır. Buna göre Müslümanlar bir gece Bizanslıları kayalık bir bölgeye doğru sürmüşler ve onların pek çoğu uçurumlardan düşerek ölmüştür⁸⁴. Vakidi rivayetlere dayanarak, Ebu Übeyde'nin savaş sonunda ölümlerin sayımının yapılmasını istediği ve sayım sonunda boğulanlar hariç 105 bin Bizanslı'nın öldüğünü, 40 bininin esir alındığını ve çok sayıda Bizanslı'nın da dağlara ve vadilere kaçtığını, bunların çoğunun da kendilerini takip eden Araplarca yakalanarak öldürüldüğünü ifade eder. Buna karşın Müslümanlar'dan toplam kayıp sayısını 4 bin olarak vermektedir⁸⁵. Belazuri Bizans ordusundan ölenlerin sayısını 70 bin olarak verir⁸⁶.

Neticesinde ise Araplar büyük bir zafer ve mutlulukla Darmsuq'a döndüler ve Darmsuq halkı da onları karşılamak için dışarı çıktı. Sevinç içinde karşılaştılar ve onları kabul ettiler. (Böylelikle) vermiş oldukları sözü yerine getirmişlerdi.

Belazuri burada verilen bilgiye ek olarak, Hıristiyan ve Yahudiler'in yaşadığı tüm şehirlerde aynı şekilde karşılandıklarını söylemektedir⁸⁷.

*[117]⁸⁸ Heraklios'un Suriye'den ayrılması hakkında:

Antyukyo'dan Hıristiyan bir Arap Heraklios'a gelerek Rumlar'ın büyük bir kayıp yaşadıklarını/mahvolduklarını söyledi ve onlardan hiçbirinin kaçamadığını haber verdi. Kral Heraklios (bunun üzerine) büyük bir üzüntüyle Antyukyo'dan ayrılarak Qonstantinopolis'e doğru hareket etti. Yola çıkarken, orayı görme/orada bulunma konusunda umudunu yitirmiş olduğu için, Suriye'ye barış dileğinde bulundu ve dedi: "Sozu (sozou) Suriya (Barışla kal Suriye)! Sen düşman için ne harika bir ülkesin." Sonra elinde tuttuğu asayı (havaya) kaldırdı ve yanında bulunan kuvvetlere işaret verdi/harekete geçmelerini emretti ve karşılıklarına kim çıkarsa/ne çıkarsa yağmalamalarını/yakıp yıkmalarını emretti. O zamandan sonra Suriye, düşmanların eline geçmiş oldu. Heraklios,

⁸³ Mihayel Rabo, s. 457.

⁸⁴ Taberi, C.11, s.104/2104; Kaegi, *Byzantium*, s. 121.

⁸⁵ Vakidi, s. 366.

⁸⁶ Hitti, s. 207.

⁸⁷ Hitti, s. 211.

⁸⁸ Chabot neşrinde paragraf başında bulunan pasaj numarası, s. 251.

Beyt Nahrin⁸⁹ (ܒܝܬܢܗܪܝܢ), Armenyo⁹⁰ (Արշար), Meşrin⁹¹ (ܡܫܪܝܢ) ve geri kalan baskı altındaki/sıkıntılı bölgelere bir emirname yollayarak, Araplarla savaşmamalarını ve efendilerinin (bu) emrine itaatsizlik etmemelerini bildirdi. Bu emre (tüm Bizans) şehirleri ve (vasal) ülkeler uydu ta ki Heraklios ve beraberindeki kuvvetler (güven içinde) geçip (başkente) gidene kadar.

Metnin son kısmı, savaşı kaybeden Bizans imparatoru Heraklios'un Suriye'yi terk etmesi üzerinedir. Buna göre Heraklios, kötü haberi aldıktan sonra, bulunduğu Antakya'dan ayrılmıştır ki, Taberi'ye göre Heraklios bu haberi aldığı anda Emesa önlerindedir⁹². Bu yenilginin sonuçlarının farkında olan Heraklios, yola çıkarken “*Sozu (Sozou) Suriya!* (Barışla kal Suriye)” demiştir. Bu ifade metin içerisinde de aynı şekliyle ve dönemin Yunancasında söylendiği gibi yer almaktadır⁹³. Taberi'deki kayıtlarda ayrıca Heraklios'un, “Bu, arzusunu yerine getiremeden senden ayrılan ve geri dönüşü olmayan bir adamın vedasıdır” dediği de geçmektedir⁹⁴.

Heraklios'un hareket eden Bizans kafilesine son emri ise, “önlerine çıkan her şeyi yakıp yıkmaları” yönünde olmuştur ki, Mihayel Rabo'ya göre Heraklios'un bu emri sonrası Bizanslılar, bu bölgelere Araplar'dan çok daha fazla zarar vermişlerdir⁹⁵.

Değerlendirme

Yermük Savaşı, Müslüman Araplarla Bizans Devleti arasındaki belki de en kanlı ve sonuçları Bizans Devleti açısından en vahim olan savaştır. Zira bu savaşta alınan ağır yenilgi bu devlete Suriye kapılarını bir daha açılmamak üzere kapatmış ve imparator Heraklios'un dediği gibi, “Bir daha hiçbir Bizanslı korku duymadan oraya gidemeyecek” hale gelmesine vesile olmuştur. Araplar'ın bu galibiyeti sadece onları Suriye'nin hakimi yapmakla kalmamış, akabinde Bizans'ın karadan bağlantısını kestikleri Filistin, Mısır ve Kudüs'ün fethini de kolaylaştırmıştır. Zira bu hadiseler, Yermük Savaşı'nın ardından kısa bir süre içerisinde gerçekleşmiştir.

Tüm bu önemli tarihi gelişmeler hem dönemin hem de sonraki asırların tarih yazıcıları tarafından kaydedilmiş ve gelecek nesillere aktarılmıştır. Biz bu hadiseyi, elimizde bulunan ve Chabot tarafından neşredilen *1234 Anonim Süryani Kroniği*'nin sayfalarından tercüme ederek ortaya koymaya ve gerek diğer önemli Süryani tarihçilerin eserleriyle gerek önemli Müslüman ve Bizanslı

⁸⁹ Mezopotamya.

⁹⁰ Ermenistan.

⁹¹ Mısır.

⁹² Taberi, C.11, s. 104/2014.

⁹³ ܒܝܬܢܗܪܝܢ

⁹⁴ Taberi, C.12, s. 182/2396.

⁹⁵ Mihayel Rabo, s. 459.

tarihçilerin eserleriyle gerekse de konuya ilişkin yapılmış tetkik eserlerle değerlendirmeye çalıştık. Bunu yaparken savaşın sebebi, aşamaları, orduların karşılıklı manevra ve stratejileri ve savaşın sonuçları; kazananın neden ve nasıl kazandığı, kaybedenin neden ve nasıl kaybettiği gibi detaylar metnin içerisinde yer almadığı için bu gibi konulara değinmedik. Yalnızca metin içinde yer alan kişi, kavram, hadise ve rakamlar üzerinden gitmeyi uygun bulduk. Zira bilgiyi yorumlamadan önce pürüzlerini gidererek, öncelikle salt gerçekliğe en yakın noktayı bulmanın önemine ve gerekliliğine inanmaktayız.

Kaynakça:

(Klasik Eserler)

Anonymi Auctoris Chronicon ad annum Christi 1234 Pertinens I, Edidit: J. B. Chabot, CSCO, C.XIV, Paris, 1920

Bar Hebraeus, *Chronography*, Chapter: X, Kings of the Arabs, Translated to English from Syriac: E.A. Wallis Budge, Londra, 1932

Mihael Rabo, *The Syriac Chronicle of Michael Rabo "The Great", A Universal History from the Creation*, Translated to English from Syriac: Matti Moosa, Beth Antioch Pres, New Jersey, 2014

Taberi, *The History of al-Tabari, V:11, The Challenge to the Empires*, Tranlated by: Khalid Yahya Blankinship, The State University of New York Press, NY, 1993

Taberi, *The History of al-Tabari, V:12, The Battle of al-Qadisiyyah and the Conquest of Syria and Palestine*, Translated by: Yohanan Friedmann, The State University of New York Press, NY, 1992

Theophanes, *The Chronicle of Theophanes the Confessor, Byzantine and Near Eastern History*, Translated with Introduction and Commentary by: Cyrill Mango and Roger Scott, Clarendon Press, Oxford, NY, 1997

The Syriac Chronicle of Michael Rabo (the Great), A Universal History form the Creation, Translated to English from Syriac: Matti Moosa, Beth Antioch Press, New Jersey, 2014

Vakidi, *The Islamic Conquest of Syria, A Translation of Futûhushâm: The Inspiring History of the Sahâbah's*, Translated by: Mawlana S. al-Kindi, Ta-Ha Publishers, London, 2000.

(Telif Eserler)

ACAR, Abdurrahman, "Müslümanlarla Bizans Arasındaki Yermük Savaşı'nı Anlatan En Eski Süryanice Metin", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, cilt: V, sayı: 2.

BARSAWM, Ephrem, *History of Syriac Literature and Science*, Press, Pueblo, Colorado, ABD, 2000.

BECKER, Carl Heinrich, "The Expansion of the Saracens", *The Cambridge Medieval History, The Rise of the Saracens and the Foundation of the Western Empire*, Vol:2, Ed. J.B. Bury, Chapter:11, s. 329-364, McMillan, New York, 1913.

- BROCK, S.P, “Syriac Historical Writing: A Survey of the Main Courses”, *Journal of the Iraqi Academy (Syriac Corporation)*, 5 (1979-1980), s. 292-326.
- DICKENS, Mark, *Medieval Syriac Historians’ Perceptions of the Turks*, Faculty of Oriental Studies, Cambridge University Press, Cambridge, Britanya, 2004.
- DONNER, Fred McGraw, *The Early Islamic Conquests*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, ABD, 1981.
- DUYGU, Zafer, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antik Çağ: Hristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih*, Divan, İstanbul, 2017.
- FAYDA, Mustafa, “Yermük Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, s. 485-486.
- HILKENS, Andy, *The Anonymous Syriac Chronicle up to the Year 1234 and its Sources*, Basılmamış Doktora Tezi, Gent Üniversitesi, Gent, 2014.
- HITTI, Philip Khuri, *The Origins of the Islamic State*, Translation from the Historic Notes of Kitab Futûh al-Buldan of Baladhuri, Columbia University Press, New York, ABD, 1916.
- KAEGI, Walter E, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge University Press, Cambridge, Britanya, 1992.
- KENNEDY, Hugh, *The Armies of the Caliphs : Military and Society in the Early Islamic State Warfare and History*, Taylor & Francis Routledge, New York, ABD, 2001.
- KENNEDY, Hugh, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, 2. Baskı, Pearson, Britanya, 2004.
- KENNEDY, Hugh, *Great Arab Conquests*, Da Capo, Philadelphia, Pennsylvania, ABD, 2007.
- MOOSA, Matti, “The Crusades: An Eastern Perspective with Emphasis on Syriac Sources”, *The Muslim World*, Sayı:93, Nisan 2003.
- WELTECKE, Dorothea, “A Renaissance In Historiography? Patriarch Michael, Anonymous Chronicle AD 1234 and Bar Hebraeus”, *The Syriac Renaissance*, Eastern Christian Studies, No.9, Ed. Herman Teule, Peeters, Leuven, Belçika, 2010.